
Baráthi Ottó

„... MÁSKÉNT LÁTTAM SOK MINDENT,
MINT AHOGYAN BEKÖVETKEZETT...”

Beszélgetés dr. Csongrády Bélával

Ha valaki ismert személyiség szűkebb pátriájában, akkor Csongrády Béla bizonyosan az. Jómagam 1971-ben a volt városi tanácson ismerkedtem meg a nyurga, nyugtalannak tűnő, nagyhangú fiatalemberrel, aki középiskolai tanári diplomával a zsebében népművelési felügyelőként végezte dolgát – látható igyekezettel. Azóta is úgy érzem: ez az ember mindig „odateszi” magát ahhoz, amit csinál. Közelebbi munkakapcsolatba akkor kerültem vele, amikor a rendszerváltás után, 1991-től először a Nógrád Megyei Hírlap szerkesztőjeként, majd felelős szerkesztőjeként dolgozott – 2002-ben bekövetkezett nyugállományba vonulásáig. Csongrády Béla írásai 1963-tól folyamatosan jelennek meg a helyi és országos lapokban, folyóiratokban, tanulmánykötetekben és monográfiákban, mely utóbbiak közül többet szerkesztett is. Mély lokálpatriotizmusától áthatva kutatja Salgótarján és Nógrád megye múltját éppúgy, mint ahogy figyel a jelen történéseire. Különös affinitást árul el a társadalmi struktúra mozgása, a szellemi - kiváltképp a kulturális és művészeti - élet változásai iránt. Lényegében e tárgykörökben jelent meg eddigi három önálló kötete. 1994-ben Kötődések címmel a Nógrád megyei alkotókról szóló könyve került ki keze alól, majd 1999-ben a Madách-kultusz történetét megörökítő „Remény a csillag...” című kötete látott napvilágot. 2003-ban jelent meg Salgótarján színházi életéről szóló, Zsinórpádlás nélkül című hiánypótló – várostörténeti dokumentumnak is tekinthető - opusza, majd 2004 nyarán a Vigaszágon című kötete, amely cikkeinek, tanulmányainak gyűjteménye. Csongrády Béla tagja a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat országos elnökségének, miközben elnöke a megyei egyesületnek is. Ugyancsak elnöke a Madách-hagyomány Ápoló Egyesületnek. Alkotó munkásságát, helyi társadalom érdekében kifejtett tevékenységét számos kitüntetéssel ismerték el, amelyek közül a legbüszkébb a Madách-díjra, Salgótarján város Pro Urbe és Nógrád megye sajtó-díjára.

– Szeretném, ha életed, pályád főbb állomásait kronológiában követhetnénk. Az első és legfontosabb, hogy vagy, hogy szolgál az egészséged?

– Köszönöm, alapvetően jól vagyok. Azzal együtt is, hogy félévente kontrollra kell járnom és vizsgálgatnak.

– Ehhez képest ugyanúgy lótsz-futsz, dolgozol és talán még többet is publikálsz, mint aktív korodban.

– No, igen. Az az igazság, hogy nem tudom igazán elválasztani, mit jelent az, hogy az ember elmúlt 62 éves, és mi jár azzal, hogy volt egy súlyos betegsége.

– Mondd, még mindig ott van könyvespolcod egyik fő helyén Lukács Lenin esszéje?

– Nincs ok rá, hogy ne legyen ott. Mint ahogy – egyszer már meg is írtam – ott van Teilhard de Chardin tanulmánya, ott vannak a papköltők versei, Konrád György, Eörsi István művei, s ott van más, nekem fontos, számomra értékes könyv is.

– Tudom, Hatvanban születél, „felnevelő dajkádnak” viszont Tarját tartod.

– A szüleim tősgyökeres helybeliek, a család minden ága salgótarjáni vagy a környékről való. Édesapám itt volt vasutas, ám a születésemet megelőzően Hatvanba helyezték, a család odaköltözött és én ott jöttem világra, 1941-ben. Sajnálom, azt kell leírnom, hogy Hatvanban születtem, ám ez nem a hatvaniakkal szembeni averzió, csupán amiatt van, hogy semmi közöm szülővárosomhoz, hiszen 1945 után visszaköltöztünk Tarjánba. Van viszont egy élményem Hatvanból: kisgyermekfejjel éltem át a vasútállomás bombázását, s bizonyos értelemben egész életemben (el)kísért ez a szörnyűség.

1947-ben kezdtem iskolás éveimet a Forgách úti elemi iskolában, ami most Dornyay Béla nevét viseli. Itt jártam ki az alsó tagozatot, majd a Rákóczi útiból a felső négy osztályt. Mi a Nagyállomás mellett laktunk és onnan jártam be gyalog minden tanítási napon az iskoláimba, mert akkor – az '50-es évek elején – még nem volt helyi busz.

– Melyik tanítóra emlékszel a legszívesebben?

– Mindegyikre szeretettel gondolok, de a legtöbbet talán Tömöri Józsnak köszönhetek, aki nemcsak írni-olvasni tanított meg szépen és jól, de neki köszönhetem, hogy „rákaptam” az olvasásra és megszerettem a könyveket, kicsit később az irodalmat is. A Rákóczi úti iskolából – anélkül, hogy bárkit megsértenék – Nagy Sándort említeném, aki egy legenda volt, mint testnevelő tanár. Velem is megszerettette a sportot, azon belül elsősorban a labdajátékokat – egész életemre.

– Tudom az én családomból – édesapám is vasutas volt, véletlenül éppen Hatvanban, hogy a vasutas családok nem éltek a legrosszabbul, ha nem is a legjobban azokban az időkben. Ti hogy voltatok „eleresztve”, s milyen szellemi örökséget kaptál szüleidtől, mit hoztál otthonról?

– Ez így van, ahogy mondod: egy átlagos család szintjén éltünk, viszonylagos biztonságérzetben, ami nagy dolog ma is. Édesapámnak volt stabil állása, munkája, fix fizetése. Apám fizikai dolgozó volt – te tudod azt,

---

mit jelent, hogy kocsivizsgáló –, és bár egy időben egy balesete miatt irodában kapott munkát, mivel kevesebbet keresett, mint fizikaiként, visszakérte magát korábbi munkakörébe. Tehát elfogadható életszínvonalon éltünk, köszönhetően annak is, hogy édesanyám is dolgozott alkalmasint, no és egyedüli gyerek voltam. Az olvasás szeretetét tőlük (is) örökölhettem, azt láttam, hogy egymás után olvasták a könyveket.

– *Tudtál miből válogatni?*

– Mintegy 80–100 kötetünk volt, de ebbe akkor már beleszámítom a saját ifjúsági regényeimet is, amelyeket az iskolában, illetve a különböző ünnepekre otthon kaptam. Viszont azt láttam, hogy az olvasás – szomszédokat, ismerősöket is ideértve – olyan általános „szórakozás” volt a környezetemben. A lényeg: korán rákaptam, rászoktam az olvasásra, ez volt az én legértékesebb családi örökségem. A szüleim mindent megadtak nekem, ami tőlük telt, ennek ellenére az nem volt szükségszerű, hogy egy olyan gyerek kerüljön ki a családból, mint én voltam. Látták bennem, hogy érdekelnek a könyvek, tudták, hogy nekem ezzel tudnak örömet szerezni. Az egyik karácsonyi ajándék az biztos, hogy könyv volt, még ma is megvan mind, be van írva, hogy kitől kaptam – szeretettel.

– *Az olvasás előbb-utóbb kamatozik. Aki sokat olvas, az előbb-utóbb jó tanuló is lesz.*

– Ahogy mondod. Magam is azt vettem észre – akkor már a Rákóczi jártam –, hogy én vagyok a jó gyerek, az éltanuló a környéken és az iskolában is. Valamiféle példakép. Miközben az például nagyon zavart, hogy anyám olyan ruhákban járatott, amivel valahogy kilógtam a sorból. Például volt egy viharkabátom, amit ha felvettem, mindig kiröhögtek a többiek. Viszont, én szavaltam az iskolai ünnepeken, sőt – a korabeli szellemnek megfelelően – végigjárva az úttörőmozgalom szamárlépcsőit – a Rákóczi-ban már rajtanács-elnök, majd csapattanács-elnök is lettem.

– *Feltételezem, a középiskolában sem bújtál ki bőrödből.*

– 1955-ben iratkoztam be a Madách Imre Gimnáziumba. Mindenkire és mindenre mindig szívesen emlékszem. Néhány tanáromat itt is meg kell említenem. Az osztályfőnököm dr. Balogh Endréné volt, magyart és németet tanított, de nem elsősorban, mint szaktanárt idézem, hanem, mint embert. Mint afféle „kötőtyúk” – talán senki nem érti félre – nagyon jól összefogta az osztályunkat, olyannyira, hogy mondhatom, máig is jó kollektívát alkotunk. Az idén már a 45. érettségi találkozókat tartjuk, eddig a 21 fős osztályunkból majdnem teljes létszámban ötévenként mindig összejöttünk. Remélem, osztályfőnökünkkel – jóllehet már 90 éves múlt – meg a többiekkel most is újra találkozhatok. Mint szaktanárt viszont Herold Lászlót nevesítem, az én szememben ő volt „a” tanár. Nagyon sok mindent

---

tanultam és ellestem tőle – hiszen alapvetően én is pedagógus vagyok, noha soha nem abból éltem – már a gimnáziumban és később is. Sokat köszönhetek Kocsis Józsefnek, aki az orosztanárom volt. Ő is inspirált a továbbtanulásra.

– Szóval jó tanuló voltál, és evidencia, hogy továbbtanulsz.

– Számomra nem volt kétséges, noha jó anyám nagyon féltett. A kérdés csak az volt, hogy hol, melyik egyetemen. A már említett Kocsis József ráhatásával, ösztönzésével megnyertem egy középiskolai orosz nyelvi versenyt – az orosz lehetett az egyik szakom. Jó íráskészségem volt, a magyart is mindig szerettem. A sikeres felvételi vizsga után – ez nagyon érdekes – felajánlották néhányunknak, hogy nem tanulnánk-e román nyelvet. Elhúzták a mézesmadzagot a szánk előtt: nyaranta nyelvi tábor, tengerparti üdülés és így tovább. Mi vállaltuk, ők meg be is tartották ígéretüket. Ráadásul kitűnő tanáraink voltak, akik a tudományosság rejtelmeibe is bevezettek. Engem elsősorban a magyar–román irodalmi kapcsolatok izgattak, úgy, hogy összehasonlító irodalomtudománnyal kezdtem el foglalkozni, kutattam Erdélyben is, melynek eredményeként néhány publikációm meg is jelent a *Filológiai Közlönyben* és másutt, például a *Nagyvilágban* is.

– Beszélsz románul is?

– Rengeteget felejtettem, ma már passzívnak is alig nevezhető a nyelvtudásom. De ismétlem a romániai „kirándulásoknak” a nagyobb haszna a kutatási és publikációs hajlam kialakulása volt, amelyet aztán az Eötvös Kollégiumban tudtam továbbfejleszteni. Itt volt módom német nyelvórákat is venni.

– Ezek szerint a híres Eötvös Kollégiumban laktál, ami több volt egy diákszállónál.

– Jóval több volt. Elsősorban előélete, hagyományai, követelményrendszerre, a magas szintű, minőségi képzés iránti elkötelezettsége és mindenekelőtt szellemisége miatt. Szerencsémre a kollégium az én időmben – 1959–1964 között jártam az egyetemre –, tanulmányaim második felében kezdte visszanyerni egykori, eredeti elitképző jellegét. Ekkor alakítják át újra az épületet, leválasztanak egy részt, ahol már valóban korszerű, komfortos körülmények között volt szerencsénk nem csak lakni és tanulni, de képezni is magunkat: egy-egy szaktárgyban elmélyülni, ahogy említettem idegen nyelvet tanulni, jószérivel önálló tudományos kutatást folytatni, publikációs tevékenységet kifejtetni. A kollégium követelményrendszerére jellemző volt, hogy csak kitűnő vagy jeles bizonyítvánnyal lehetett bekerülni. Ennek megfelelően egy teljesítménykényszerű és –orientált csapat voltunk. Számos – ma is ismert – kitűnőség: professzor, tudományos kutató, író, költő került ki közülünk. Most és itt csak egyet említek egykori kollégiumi társaim közül, Baranyi Ferencet, a költőt, aki egy időben a *Palócföld* főszerkesztője is volt.

– Sokan úgy kamatoztatták az itt szerzett többlettudást, mélyebb szakismeretet, a kollégium szellemiségét, hogy benn maradtak az egyetem tanszékén, vagy tudományos műhelyekben, kutatóintézetekben „intelligens” pályákon helyezkedtek el. Neked nem volt ilyen lehetőség?

– De igen, amiket felsoroltál – mint potenciális pályákat – azok talán mindegyike adott lett volna számomra, sőt nagy volt a kísértés is. Amiért én hazajöttem Salgótarjánba, annak az volt az egyetlen oka, hogy akkor már évek óta udvaroltam – későbbi és mai – feleségemnek, aki itt élt. Így fel sem merült bennünk, hogy Pesten – saját lakás nélkül – idegenben kezdjük közös életünket. Azt terveztük, hogy hazajövök, összeházasodunk és a szülők segítségével indulunk el saját utunkon. Így is történt, s mielőtt megkérdeznéd mondom: soha nem is bántam meg.

Akkoriban kezdődött meg a 12 osztályos középfokú képzés, s a megyében is több ilyen iskola közül az egyik a Sztahanov úti Gimnázium volt. Mintegy kapóra jöhöttem, mert Kojnok Nándor, az akkori városi tanács művelődési osztályának vezetője 1964 nyarán ki is nevezett ide középiskolai tanárnak. Nagy Imréné volt az igazgató, akinél én tisztességgel le is jelentkeztem. Tanári elképzeléseim voltak, csak tanár nem lettem. Visszagondolva, szoktam is mondani: belőlem sok minden lehetett volna, de igazán semmi se lett. Ezt, ahogy akarod, úgy érted, én meg úgy érzem: ami én voltam az sose voltam igazán. Amit persze egyáltalán nem tartok bajnak. Egy biztos, mindjárt úgy kezdtem a pályámat, hogy tanári diplomával és kinevezéssel a zsebemben nem lettem tanár.

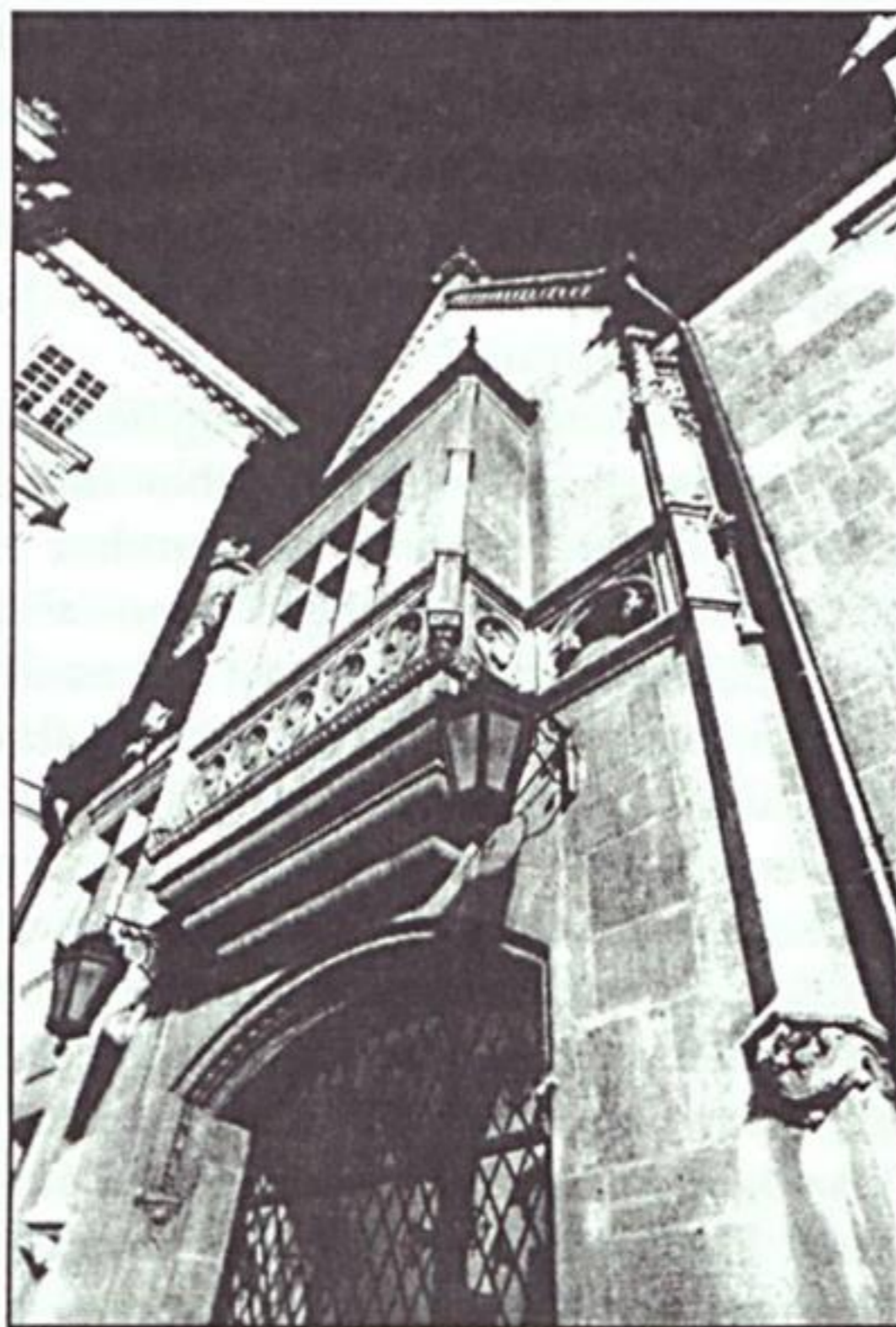
– Ezt az egészet azért megmagyarázod?

– A történetnek volt egy előzménye, amely egyben életemnek, pályámnak máig meghatározó tényezője. 1964 márciusában indult meg a *Nógrád* – mint napilap. Utolsó éves egyetemista voltam, amikor elküldtem egy-két kéziratot. Áprilisban már meg is jelent egy írásom, még hozzá Makarencáról. Sose felejttem el, mekkora boldogság volt azt az általam írt talán 50 sort viszontlátni a megye napilapjában. Hát még a másik írásomat, amelyik egy interjú volt, amit még ugyancsak egyetemista koromban az Eötvös Kollégiumban készítettem.

Sánta Ferenc volt a kollégium könyvtárosa. Kitűnő író volt – többek között a *Húsz óra* és az *Ötödik pecsét* című regények szerzője –, kár, hogy az utóbbi években, évtizedekben hallani sem lehet róla. A lényeg: csináltam vele egy beszélgetést, s bemerészkedtem vele a *Nógrád* szerkesztőségébe. Akkor Gotyár Gyula volt a főszerkesztő, és ott ismerkedtem meg például Tóth Elemérrel is. Az interjúm megtetszett Barna Tibornak, a kulturális rovat vezetőjének, és – ugyancsak nagy öröömre – le is közölték. Talán ezen is felbátorodva kérdeztem meg – már kinevezett tanárként – nem jöhetnék-e ide külsősnek a

nyári szünet idejére. Úgy is volt, ha kaptam munkát írtam valamit, kisebb riportokat, híreket és így tovább. Ezek viszont megtetszhettek Kojnok Nándornak, mert egyszer kaptam egy telefont, hogy menjek be a művelődési osztályra, beszélni akar velem. Elmondta: a népművelési felügyelőt „elvitték” a KISZ bizottságra, neki azonnal kell egy ember, rám gondolt. Szabadkozni kezdtem volna, hogy ki vagyok nevezve, várnak az iskolában, de leintett, majd azt ő elintézi az igazgatónővel. Beállsz ide –mondta – és heti négy órát tarthatsz is, hogy gyere bele a tanításba is. Én meg nem mond(hat)tam nemet – így nem lettem tanár, viszont kineveztek népművelési felügyelőnek.

Nagyon szerencsés időszakban kerültem a helyi nép- és közművelődésbe 1964. szeptember 1-jén álltam munkába és október 5-én volt Csesztvén a Madách-centenárium, Madách Imre halálának századik évfordulója. Mindjárt részese lehettem egy monumentális ünnepsorozatnak, ott lehettem a Madách-kultusz bölcsőjénél. Túlzás nélkül mondhatom ez az élmény részben meg is határozta későbbi munkásságomat, pályámat. Elkezdtem írogatni a *Palócföldbe*, ahol egyetemistaként jelent meg első írásom Rimay Jánosról, még 1963-ban – Csizmadia Géza volt a főszerkesztő.

Prikler Mátyás fotója (2001)

– *Hogy érezted magad a bőrödben?*

– Egyre jobban, talán egyenes arányban azzal, ahogy bedolgoztam magam a tanácsházán. Olyannyira belelendültem, hogy hamarosan egy népművelési vizsgát is letettem az egyetemen, amitől is aztán már hivatalosan is népművelőnek érezhettem magam. Közvetlen munkatársaim egyikéről, első főnökömről, Kojnok Nándorról már szoltam, sokoldalú szakember, kiváló kolléga, nagyszerű ember volt – Isten nyugosztalja. A másik kollégám, akiről itt is megemlékezni kell – szó szerint is lehet érteni, mert már ő sincs az élők sorában – Csík Pál volt, először osztályvezetőként, majd tanácselnök-helyettesként dolgozott. Nagyon sokat köszönhetek neki, ő mindenbe bevont engem, megosztotta velem nemcsak a kötelező feladatokat, hanem a gondolatait is. Azt mondhatnám, ebben az időben kezdtük Salgótarjában azt a fajta kultúrát megalapozni, amelynek máig érződik a hatása. Mondok példákat. Akkor épült a József Attila Megyei Művelődési Központ – mert megyei feladatkörrel indult –, amely önmagában fantasztikus nagy munkát adott. Akkor kezdtük el a szabadtéri szoborkiállításokat, avattuk a Fő téri szobrokat, hoztuk létre a szimfonikus zenekart. Pezsgő, virágzó, alkotó, újat létrehozó volt itt abban az időben minden nap, ami nekem nagyon tetszett. Sokat dolgoztam, de sose vettem én ezt olyan izzadságszagú, igazi munkának, talán azért is, mert szinte napról-napra látta az ember nemcsak a munkája értelmét, de gyakran eredményét – fizikai értelemben is.

– *Ki volt abban az időben a városi tanács elnöke és vb titkára?*

– Az ezekben a pozíciókban lévő emberek sokat tettek a városért. Az elnök Sándor Elemér volt – később dr. Tóth István –, a vb titkár pedig dr. Berkes József. Mindegyikük agilis ember, ami azért is fontos, mert ebben az időszakban indult meg a városrekonstrukció, ha valamikor, akkor ilyenkor van igazán szükség döntésképes, intézkedni tudó vezetőkre.

– *A vezetők mindegyike – az apparátus többsége is – párttag kellett legyen egy városi tanácson, a '60-as évek közepén-végén. A te időd – ebben az értelemben – mikor jött el?*

– Négy év telt már el – 1968-at mutatott a naptár –, amikor felmerült – mások vetették fel –, hogy be kéne lépni a pártba. Nem tudtam igazán, hogy miért kéne belépni, de ellenemre sem volt különösebben. Akkori barátaim már mind párttagok voltak és kapacitáltak is a belépésre, így aztán a „megkeresésre” magam sem mondtam nemet.

Szürke kis párttag voltam a városi tanácson, legfeljebb írástudásommal tüntem ki, s ez okozta a „bajt”. Az egymás követő párttitkárok jól ismerték a művelődési osztályon végzett munkámat, tudták nem okoz gondot egy fogalmazvány megírása, egy előterjesztés elkészítése. Először csak a segítségemet kérték, aztán, hogy csináljam meg ezt vagy azt – önállóan. S ha már én

---

csináltam az előterjesztést, akkor legyek tagja a vezetőségnek, aztán legyek titkár az alapszervezetnél, majd úgynevezett csúcstitkár – és egyszer csak azt vettem észre, hogy belesodródtam a pártmunkába.

– *Világos. Csakhogy könnyű Katit táncba vinni, ha mag is akarja. Nem munkált benned valami magad által sem felismert látens karrierizmus?*

– Abszolút nem. Nekem ez olyan járulékos dolog volt. Amellett, ugyanis, hogy élvezettel dolgoztam a kulturális, közművelődési élet fellendítésért, elkezdtem egyre intenzívebben publikálni is, különösen, amikor Kojnok Nándor lett *Palócföld* főszerkesztője. Ez a kettős tevékenység engem abszolút kielégített, nem hiányzott nekem a pártmunka. Megismétlem: egyszerűen belesodródtam. Magam nem akartam, bűnöm, ha van, az legfeljebb annyi, hogy nem álltam ellent.

– *Annyira nem, hogy 1973 elején már a városi pártbizottság propaganda és művelődési csoportjának (PMCS) vezetőjeként fogadod a gratulációkat.*

– Ha megengeded szeretnék még kitérni röviden az 1972-es esztendőre, amely egy nagyon emlékezetes és fontos dátum nekem, nemcsak azért, mert jó apám akkor halt meg, hanem azért, mert akkor volt 50 éves város Salgótarján. Egész éves programot csináltunk, amelynek zömében – szerénytelenség nélkül mondhatom – én voltam a kitalálója, szervezője, mindenféle atyamestere. Szerepelt a programban – többek között – országos népzenei találkozó, irodalmi tanácskozás, voltak előadások, színvonalas szórakoztató műsorok. Képviseltette magát az Írószövetség, meghívtunk közéleti személyiségeket, híres embereket. Volt egy Mikszáth tanácskozás, ahol magam is tartottam egy előadást. Emlékezetes átfogó ünnepségsorozatot szerveztünk, hiszen ezt egyedül képtelenség lett volna végigcsinálni.

– *Talán éppen ezt a kreatív és sikeres programszervező munkádat jutalmazták a pártbizottsági meghívóval...*

– Ez is hozzájárulhatott... De, hogy az eredeti kérdésre válaszoljak, az történt, hogy 1973 elején hívtak a pártbizottságra, s azt mondták, hogy a városházán bebizonyítottam, hogy a szakmai munkám mellett a párttitkári teendőket is el tudom látni, mindez – tehát a komplex tevékenységem – predesztinál arra, hogy én legyek a PMCS vezetője. S hogy milyen érzések munkáltak bennem? – arra jellemző, hogy a búcsúestemen még meg is könnyeztem a mögöttem hagyott majdnem tíz évet.

A kinevezésemmel kapcsolatban pedig lelkes nem voltam, de nem is ágáltam. A történet pikantériája, ahogy odakerültem egyik volt gimnáziumi évfolyamtársam lett a főnököm. Olyan jó közegbe kerültem, olyan kiváló kollégák közé, akik mindmáig barátaim. Remekül tudtunk együttműködni, nagyon sokat dolgoztunk, de hát ezt én már a tanácson megszoktam. Alig egy évre rá, hogy odakerültem, 1974-ben megkaptam a Madách-díjat. Bizonyára akkor is

---

nekem ítélik, ha tanácson maradok. Hogy tíz évre a díj alapítása után, 34 éves koromban ilyen nagy elismerés ért, az kimondhatatlanul boldoggá tett és újabb lendületet adott a mindennapi munkámhoz. Éppúgy a továbbtanuláshoz is, hiszen 1976-ban elvégeztem az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a filozófia szakot, 1982-ben pedig filozófiatörténetből doktoráltam. Közben tanítottam az esti egyetemen, mindemellett egyre többet publikáltam is.

– *Nem csoda, ha karriered kiteljesedik: 1978 végén a megyei pártbizottság propaganda és művelődési osztályának helyettes vezetője, egy év múlva vezetője leszel. És aztán jó tíz évre, a rendszerváltásig – valaki ezt a kifejezést használta – be is betonozod magad.*

– Lehet, hogy kívülről így látszott, magam egy pillanatra sem gondoltam erre. Egyszerűen szerettem és végeztem a munkámat. Sőt azt mondom, ahogy a városi tanácson nem lettem igazán hivatalnok, a pártbizottságo(k)on sem lettem igazán pártmunkás. Az utóbbiak nem is igen fogadtak be, lehet, hogy azért mert nem kvaterkáztam eleget velük, a vidéki utakról is mindig siettem haza. Ráadásul édesapám sem volt „echte” munkás, jóllehet fizika állományban dolgozott a vasútnál. Szóval sohasem lettem igazi káder, kemény balos. Vidéken itt-ott, üzemekben-gyárakban helyenként és időnként szememre is vetetették feltételezett „kispolgáriságomat”.

A munkavégzéssel, a feladatokkal és a követelményekkel kapcsolatban pedig el kell mondanom, hogyha valaki azt hiszi, hogy a pártbizottságo(k)n csak olyan láblógatós, protokolláris munka folyt, hogy az csak fogadásokból és reprezentációból állt – nos, az téved. A testületi ülések jegyzőkönyveinek kulturált formába öntése, az előterjesztések többszöri átdolgozása, a napi 8–10–12 órai folyamatos szellemi munka idegileg nagyon fárasztó, pszichésen terhes volt. Előfordult, hogy esete 10 órakor hívtak be egy-két mondat átírására. Ez az egyik dolog, a másik, hogy aki azt hiszi, hogy mi ott valami nagyon nagy bűnököt követtünk el – az még nagyobbat téved. Mindig úgy éreztem, hogyha a központi anyagokat kulturáltan továbbadom, ha a beszédek és az előterjesztéseket – például kulturális, művelődési beruházásokról, iskola vagy óvodafejlesztésekről vagy bármiről is – megírom, akkor nem pártmunkát végzek, hanem a helyi társadalomért dolgozom, és kétségbevonhatatlanul jó ügyet szolgállok.

– *És amikor az információs vagy hangulatjelentéseket írtad, akkor így érezted? Mert biztos voltál, hogy végigmegyünk az úton?*

– Jó kérdés, mert ezekben az esetekben már éreztem némi manipulációt, ez kétségtelen. De úgy gondoltam, hogy azért kell azokat úgy megírni, optimistán, mert, akik tényleg magas fokon művelik a politikai munkát, azok tudják, hogy előbb utóbb a dolgok is úgy történnek, ahogy az a jelentésekben szerepel. Ugyanis biztos voltam abban, hogy a szocializmus – nem

---

Sztálin és Rákosi felfogása és értelmezése szerint – járható út, mert a történelmi fejlődés törvényszerűségeinek megfelelően, minden megelőző társadalmi formációnál magasabb rendű.

– *Mikor érezted, hogy a látható, érzékelhető – felhalmozódott gazdasági, társadalmi, politikai problémák nem oldhatók meg kisebb korrekciókkal, kiigazításokkal?*

– A '80-as évek második felében már láttam, hogy nem porszemek, inkább kavicsok kerültek a szocializmus fogaskerekei közé, hogy recseg-ropog az épület, mégis abban reménykedtem, hogy a kérdésedben foglalt módon, kiigazításokkal, toldozgatásokkal vagy netán fokozatos reformok útján a rendszer megbillent egyensúlya helyreállítható.

– *Amikor kiderült, hogy ez így nem megy, a rendszer megbukott, mit éreztél? Kérdésem kicsit álságos, mert én tudom, hiszen nagyon őszintén, már-már megborzongatóan megírtad ezt a Túlparton című esszé értékű vallomásodban (Palócföld, 1991. 1–2. szám). Akik nem olvasták, azoknak „válaszolj”!*

– Természetesen, mélységesen csalódtam, mert eszem ágában sem jutott volna, hogy ez úgy fog megoldódni, ahogy megoldódott. Nem volt könnyű belátnom, hogy egy korszak elmúlt, régi szerepek és – esetleges – érdekek leértékelődnek. Magammal elszámolni még nehezebb volt, nem azért, mintha bűnös lettem volna, hanem mert annyira másként láttam sok mindent, mint ahogyan bekövetkezett. Mintegy összegezve azt mondhatom nagy meglepetés volt számomra, ami 1989–90-ben történt: fájdalmas, meg-rázó, de bizonyos értelemben kellemes is.

– *Hogyan?!*

– A korábbi kellemetlen meglepetésekről már beszéltem, a kellemes meglepetés az volt, hogy két – postaládámba bedobott – levélen kívül semmiféle atrocitás nem ért. Az egyik egy acsarkodó levél volt, a másikba azt írták, hogy „ejtőernyős”. Tehát semmi káros következményét, hátrányát nem éreztem annak, hogy csaknem húsz évig voltam közvetlenül a politika pályáján. Igen, 1973-tól 1991-ig. Időközben az MSZP szóvivője is voltam.

– *1991-ben kineveznek a Nógrád Megyei Hírlap szerkesztőjének, nyilvánvaló, hogy ekkor kaptad az „ejtőernyős” címkét. Feltételezem, jó edzettségi állapotodban ez már nem viselt meg különösebben.*

– Valóban így volt, elsősorban azért, mert ezen kívül a lapnál – amely akkor már az Axel-Springer tulajdonában volt – semmiféle ellenérzést nem tapasztaltam személyemmel kapcsolatban, még csak annyi sem, hogy mit keres itt ez a pártmunkás vagy valami hasonló. Hagytak dolgozni.

– *Egy napilap szerkesztősége inkább háborgó tengerhez, semmint a nyugalom szigetéhez hasonlítható, különösen így volt ez a „mi” lapunknál. A '96 közepéig tartó időszak a jelentős változások jegyében telt el.*

– Így igaz. A főszerkesztők gyors egymásutánban váltották egymást. 1995-ben Kopka László, az Egri Nyomda Kft. vezérigazgatója megvette a lapot az Axel-Springertől és 1996 novemberében – ismerve korábbról és látva itteni munkámat, publikációs tevékenységemet – engem bízott meg a szerkesztőség vezetésével. Aztán 6 éven keresztül – betegségem miatt 2002-ben bekövetkezett nyugdíjazásomig láttam el – a lap felelős szerkesztői teendőit.

– *Amely időszak alatt a háborgó tenger csendesedett. Mi pedig térjünk vissza Salgótarján kulturális életéhez.*

– Visszatekinteni legalább az elmúlt négy évtizedre és valamiféle rövid szintézist adni talán soha nem volt aktuálisabb, mint ebben az évben, 2004-ben. Itt van mindjárt két jubileum: a Madách-díjat 40, a *Palócföld* folyóiratot 50 éve alapították. Salgótarján kulturális fejlesztését célzó megyei pártbizottsági határozat – amely „kulturcentrum” néven híresült el – ugyancsak negyven éve lépett hatályba. Mert az a szellemi pezsgés, az az alkotó tevékenység, az az építő munka, amely tárgyiasult is – amely a 60-as évek közepén-végén kezdődött és legalább jó két évtizedig tartott, az leginkább erre a határozatra vezethető vissza. Célkitűzésként fogalmazódott meg a város szellemi potenciáljának fiatal értelmiségiekkel, szakemberekkel való megerősítése, a betelepülők lakáshoz juttatása. Megpezsdült a város művészeti élete, vezető ága a képzőművészet volt. Czinke Ferenc körül jött létre egy alkotó csoport: Lóránt János, Mustó János, Iványi Ödön. Aztán ott voltak az ifjú tehetségek: Szujó Zoltán, Hibó Tamás és mások.

Tavaszi Tárlat 1971-től (korábban Észak-Magyarországi Területi Képzőművészeti Kiállítás), szabadtéri szoborkiállítás, zománcművészeti biennálé fémjelzik a város képzőművészeti életének virágzó korszakát. De minden művészeti ágra elmondható, hogy fellendülő szakaszban van. A zeneművészet új lendületet kap, miként a kórusmozgalom is megerősödik és gyarapodik, a régebbi kórusok – bányász-kórus, pedagóguskórus – mellé újak sorakoznak fel: a Liszt Ferenc Kórus és mások. Tehetséges költők, írók bontogatják szárnyaikat: Kassai-Végh Miklós, Pál József, Bódi Tóth Elemér, utóbbi országosan ismert lesz. A szociografikus irodalomban is tehetségek tűnnek fel: M. Szabó Gyula, Kelemen Gábor. Más művészeti ágak közül a táncművészetben megjelennek a Nógrád Táncegyüttes csírái, volt egy ragyogó bábművész a városban, Tóth Ilus... Országosan is virágzott a magyar film, nálunk a filmklub-mozgalom működött nagy sikerrel. Ebben az időszakban írtuk Nógrád megye és Salgótarján történetét, utóbbit 1972-ben a várossá válás 50. évfordulójára jelentettük meg. Megindul a helytörténeti kutatás, első termékei között a Balassagyarmat monográfia. 1975-ben indul hosszú és dicsőséges útjára a TIT nemzetközi ifjúsági nyári egyeteme.

Időközben épülnek a szellemi alkotásoknak, a művészeteknek, a kultúrának és az irodalomnak egyaránt helyet adó, azokat befogadó új épületek, intézmények. A József Attila Megyei Művelődési Központtól, mint a legnagyobb kulturális beruházásról már szóltam. Megkezdődött a múzeumi és levéltári szervezet kiépítése, a megyei könyvtár új helyre költöztetése. Erre az időre esik a mozi megépítése, a főiskolai beruházás indítása és így tovább. Talán ezzel a vázlatos összeggel is sikerült érzékeltetnem, hogy a „kulturcentrum-határozat” nem maradt írott malaszt, hanem komoly hatása volt a város, de az egész megye kulturális életére is, mert ha a megyeszékhely fejlődik, az maga után vonja más településeket is. Salgótarján fejlődése nem Balassagyarmat rovására történt, ez időben utóbbi is kitermelte a maga értékeit.

– *Az értelmiség helye, szerepe, befolyása egy adott korszak adott társadalmában lehet különböző súlyú, de figyelmen kívül soha nem hagyható. Számomra az értelmiség szerepe a létező szocializmusban ellentmondásnak, a rendszerváltás realizálásában dominánsnak tűnt. Napjainkban a civil – párton kívüli – értelmiségnek a hangját sem nagyon hallom. Te hogyan látod mindezt?*

– Induljunk ki abból, hogy – ez biztos nem hangzik valami jól, de igaz – az MSZMP-nek volt értelmiségi politikája, amiben benne volt persze még a művészetirányítás három T-je (tiltani, tűrni, támogatni) is. Ez bizonyos határokat jelentett, de az nem véletlen hogy a szocialista országok között mi voltunk a „legvidámabb barakk”. Amit nem csinált jól a párt a vallásos emberekkel, azt viszonylag jól csinálta az értelmiséggel. Azokat a tehetséges, főleg fiatal értelmiségieket, akik csak egy kis hajlandóságot is mutattak arra, hogy együtt meneteljenek „az eszmével”, azokat – különböző módszerekkel – megpróbálta magához édesgetni. Hogy te osztályvezető lehess a megyei tanácson, ahhoz nem árt, ha párttag vagy, de lehattál – és voltál is – úgy vezető beosztásban, hogy nem léptél be a pártba. De Kojnok Nándor a legjobb példa, aki pártonkívüli maradt számtalan fontos vezető beosztásban – Népfront elnöktől a könyvtárigazgatóig. Az értelmiség szerepe azért volt és lehetett tehát a múlt rendszerben jelentős, ha nem is domináns és markánsan megmutatózó, mert az értelmiségi politika ezt lehetővé tette: különböző kifinomult módszerekkel dolgozott, méltányolta a tehetséget, az aktivitást, hagyta dolgozni a csak mérsékelten is lojális kvalifikált szakembergárdát, elismerte az értelmiség létjogosultságát – mindaddig míg magatartása, mentalitása nem fordult vagy torkollott ellenzékibe. Az talán már „kijött” eddigi beszélgetésünkből, hogy mi nem voltam igazán, vagy miért nem váltam soha azzá igazán, amit csináltam, noha jó néhány elismerés és kitüntetés bizonyítja, hogy talán nem is csináltam rosszul, amit éppen csináltam. Mégis aminek, igazán tartom magam, az nem tanár, nem népművelő, nem „apparatcsik”, nem újságíró, hanem egész egyszerűen „csak” értelmiségi. Mégpedig azért, mert az értelmiségi

---

sajátja – bármely szakterületen –, hogy hivatásszerűen végez szellemi munkát, s én első diplomám megszerzésétől kezdve – nem kevesebb, mint immár negyven éve – ezt teszem. Vállalva ennek a szellemi munkának minden nyűgét, pszichés terhét s élvezve szépségét, értékeit. Én úgy gondolom, hogy eddigi életemet – remélem, adatik még néhány szép év – próbáltam értelmesen végigélni, ideértve szenvedélyeimet, szórakozásaimat is. Utóbbiakat is úgy válogattam – ezt utólag mondom, mert gyakorlatilag spontán, vagy inkább „csak” habitusfüggő választások voltak ezek –, hogy azok értelmesek és kellemesek is legyenek egyszerre Méltóak egy értelmes élethez. Sport, ezen belül a futball, színház, benne az opera is, könyv- és filmrajongás, az alkotó munka – mindenekelőtt az írás – már-már mániákus szeretete – ezek az én értelmiségi mivoltomhoz tartozó hobbijaim, valamennyi az értelmes lét szolgálatába állítva.

A kezdetektől – 1964 szeptemberében avatott be Kojnok Nándor a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) tevékenységébe – intézményesen is kapcsolódom az értelmiségi létformához. Ma is tagja vagyok a TIT országos elnökségének, elnöke a TIT megyei egyesületének, a salgótarjáni székhelyű Madách-hagyomány Ápoló Egyesületnek, tagja a Baglyasalja Barátai Körének és a Mikszáth Kálmán Társaságnak. Ezt nem kivagyiságból soroltam fel, hanem hogy, érzékeltessem intézményes kötődésemet is az értelmiséghez. Éppen ezért – a TIT-nél betöltött kettős funkcióból is adódóan – szinte „testközelből” érzékelem azt a passzivitást, azt az érdektelenséget, ami bekövetkezett. Látom a tagság létszámának radikális csökkenését. Az érdektelenség – és főleg az érdekeltség hiánya – oda-vissza is igaz. A TIT egyesületei, de más értelmiségi szervezetek sem tudnak már annyi és olyan munkát adni tagjaiknak, amelyek alkalmasint méltóak egy értelmiségi szakember felkészültségéhez, igényéhez.

– *No, de tudjuk, amit vázoltál, az nem csak a TIT sajátja. Emellett én is látom, tapasztalom a közéletből való visszahúzódot, a kultúrától való tartózkodást, amit te bizonyára még fájóbbnak érzel.*

– *Ez így van, s ezen túl még tetten érhető a nemtörődömség, a kényelmesség, hogy ne mondjam a tunyaság. Aztán látom, hogy a város – ez egyébként a vesszőparipám – nagyságrendjéhez, lehetőségeihez képest lényegesen sokkal többet nyújt – zenei, színházi élményben, képzőművészetben, kiállításokban, könyvtárban és így tovább –, mint amit az itt élő értelmiség igénybe vesz, hasznosít a maga számára.*

– *Ne is panaszkodj, mindig mindenhol ott van 80–100 ember, lett legyen az asztaltársaság, kávéház, galéria, pódium vagy bármely más művészeti, irodalmi, kulturális attrakció. Az már más kérdés, hogy többnyire ugyanabból a körből...*

– Ez bosszant a leginkább, hogy ugyanaz a 80–100 ember rotálódik, jó legyen 100 vagy 200, a fotóklubtól kezdve az önálló irodalmi-zenei estig. De ez még mindig nagyon kevés, és nem tudom az okát, mert ez nem pénzkérdés. Talán a megfejthetetlen érdektelenség, sokszor úgy mennek el az emberek az információk mellett, hogy nem tudják, hogy itt volt, az idén volt a 20. nemzetközi dixieland fesztivál.

– *Madách megszállottként (is) ismerünk. Tudjuk, 1964-ben a csesztvei centenáriumon megcsapott a kultusz kezdetének szele, ami ma is mindig megérint. Immár negyven éve...*

– Igen, ez a négy évtizede jelenlévő Madách-kultusz, ha nem is egyedülálló az országban, de párját ritkítja – bizonyosan. A negyven éve útjára indult kultusz tüze ég, parazsa nem hamvad, s mindig valami újjal táplálkozik. Csak az utóbbi tíz évre visszagondolva: Budapesten megalakult a Madách Irodalmi Társaság, itt Salgótarjánban pedig létrejött a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület. Mindkettőben érintett és érdekelt vagyok. Utóbbi célja egyrészt a Madách-csal kapcsolatos emlékek meghonosítása, hagyományok gondozása, másrészt a Madách gimnáziummal kapcsolatos tradíciók megőrzése és ápolása. Arra gondoltunk, Csesztve és Balassagyarmat mellé méltó módon zárkózzon fel Salgótarján is Madách emlékének tisztelegve. Egyébként: 1964-ben itt volt az első tudományos emlékülés, és itt adták át az első Madách-díjakat is. Félreértés ne essék: senki nem akarja Balassagyarmat primátusát Madách-ügyben elvitatni, „csak” méltó módon kívánjuk őrizni Madách emlékét a megyeszékhelyen is.

– *„Madách-mániád” magánügy is lehetne, de vajon a XIX. században élt költő mit tud mondani neked vagy az utca emberének? Mennyire időszerű az átlagember számára a Tragédia és Mózes miatt máig is vitatott és a legkülönbözőbbképpen értelmezett Madách? Mitől lesz a XXI. század Madách százada?*

– Madách minden műve és ő maga, egész személyisége máig vitatott, tulajdonképpen egyetlen lényeges kérdés sem jutott még nyugvópontra. No, de ki tudna megválaszolni *Az ember tragédiájának* számtalan rejtélye (Fráter Erzsébet illetve Éva alakjában szinte már legendája) közül akár egyet is? Vagy hogyan lehetséges az, hogy a magánemberként (a szigorú katolikus nevelés ellenére) bizonyíthatóan szilárd természettudományos alapokon álló Madách vallásos művet írt? Vagy csak annak tűnik a *Tragédia*? Ki tudja? Pessimista műről van szó optimista végkicsengése ellenére is? Ezernyi kérdés válasz nélkül. „A cél voltaképp mi is?... Aztán mivégre az egész teremtés?... Mi a jó és rossz?...” Csak ebből a néhány idézetből is kitetszhet, Madách az emberi lét alapproblémáit járta körül gyakorlatilag valamennyi művében. Ma is hányszor tesszük fel ugyanezeket a kérdéseket, ha más szavakkal is, ha köznapibb formába is öltöztetve. Hát ezért aktuális Madách korunkban is, mindannyiunk számára, a

---

tudós-kutató számára éppúgy, mint az átlagember számára. Madách nyomvonalán, járhatóbb utakra is lelve, újabb és újabb kérdéseket fogalmazhatunk meg. Ezért lehet a XXI. század Madách százada. Talentumát tanúsítja, zsenialitását mutatja, hogy egy „kisnemesi”, „kisemberi” átlaglétből olyan magas szintre tudott felemelkedni a kérdéseivel, amely a világirodalmi elismerést is biztosította és ma is garantálja számára. Ez is példát mutató és erőt adó örökség.

Sulyok Bernadett

AMI MULANDÓ ÉS AMI ÖRÖK

Rajnai László monográfiája Kodolányi Jánosról

Egy lappangó életmű újabb remek darabját vehetjük kézbe, néhány évvel az irodalomtörténész Vörösmarty Mihályról szóló nagyesszéjének megjelenése után, amely csak negyven évvel megírása után láthatott napvilágot. Ez a mostani, szerzője által esszékiérletnek nevezett könyv hasonló sorsra jutott, 1956 januárjában elkészült, de csupán két éve, 2002-ben adták ki.

A szerző, Rajnai László a budapesti bölcsészkar egyik kiválóságaként végzett, kritikákat és tanulmányokat publikált az 1948-ban bekövetkezett fordulatig, a kommunista hatalomátvételig. Ekkor Pécsre, szülővárosába húzódott vissza, ahol antikváriusként kereste kenyerét, majd betegsége miatt leszázalékolták, zárkózott, különc figuraként ismerték. A belső emigrációt azonban két dolog enyhítette: Várkonyi Nándor barátsága, a vele való szinte napi érintkezés szellemi izgalma és a műfordítások sora. Goethe, Humboldt és Herder nehéz, filozofikus szövegeit ültette át magyarra.

Rajnai pszichologizáló olvasatát adja Kodolányi munkáinak, a szellem-történeti és impresszionista irodalomkritika irányzatát viszi tovább. Minden művet a szerző lelki alkata felől közelít meg, a hősökben az ő személyiségét keresi, az ő életkörülményeiből, szellemi és intellektuális érdeklődéséből indul ki. Az írásokban egy-egy eszme megvalósulását keresi, téziseket állít fel, amiket ezekkel bizonyít. Erénye, hogy az életmű egészét vizsgálja, értékeli és rangsorolja annak darabjait, ám túlságosan a biografikus momentumokra, a szerzői szándéokra koncentrálna.

Az esszéíró rátapint Kodolányi személyiségének kardinális jegyeire: „szálka volt minden hatalom szemében, mert sohasem tudott egyetérteni semmiféle »rend«-del és »rendszer«-rel”, ugyanis nincs előtte olyan tekintély, amit ne merne megfricskázni; „tollát egyetlen cél vezeti: az igazság”, olykor a könyörtelenségig őszinte önmaga, mások és a jelenségek elemzésében, megítélésében. Regényíróknál ritkán, inkább csak költőknél tapasztalható az élménynek ez a szenvedélyes, magát sem kímélő, magát gyötrő művé alakítása. Az emberen úrrá lett szenvedélyben valami ősi, elemi, emberfölötti hatalmat érez meg, tehetsége és ábrázolásmódja ezért örök emberien shakespeare-i.

Freud és a pszichoanalitikus iskola nyomán vallja, hogy életünk első éveit a legdöntőbbek: mindaz, amit átélünk, tapasztaltunk, nagy vonásokban meghatározza egész későbbi lényünket. Etikai kategóriákat alkalmaz esszéje alanyára: a körülötte kavargó botrányok szempontjából nem volt sem bűnös, sem ártatlan, hanem sacrosanctus, vagyis átkozott és áldott egyszerre. Ő az, ki többet szenved, mint mások, mert többet tud, mint mások. Elismeri, hogy ez metafizikai magyarázat. Írói alkatát a morális ember habitusával rokonítja, akinek fejlett a felelősségérzete. Rajnai szerint mindenféle erkölcsnek végső soron vallási gyökerei vannak. Rajnai László közös vonásokat fedez fel benne s Dosztojevskijben: mindketten vonzódnak a prófétákhoz, és központi helyet foglal el írásaikban a megváltás kérdése. Prófétai alkatnak tartja, akin mindig egy eszme uralkodik, ihletett pillanataiban ő maga az Eszme, a gondolat benne és általa nyilatkozik meg.

A művész, az író személyéhez a már említett, s a romantika korában általánosan elterjedt váteszi, prófétai szerepet köti, amelynek véleménye szerint Kodolányi a megvalósítója, a régi nagy próféták emésztő igazságszeretete lobog benne. Ennek manifesztumai már az ormánsági témát feldolgozó kisregényei is, a *Szép Zsuzska*, a *Börtön* és a *Kántor József megdicsőülése*.

Önálló vonulatként kezeli közvetlenül vagy közvetetten önéletrajzi ihletésű regényeit: ezek a *Tavaszi fagy*; *Szakadékok*; *Futótűz*; *Akik nem tudnak szeretni*; *Feketevíz* – a két világháború között; a tatárjárás korában játszódó trilógia utolsóként írt darabja, a *Julianus barát*; *Zárt tárgyalás*; *Süllyedő világ*; *Boldog békeidők* – a második világháború idején s közvetlenül utána; valamint mítoszregényei, melyeknek egy részét kéziratban olvasta s eredeti, illetve munkacímeiken ismerte – *Vízözön (Vízöntő)*; *Új ég, új föld (Bika)*; *Én vagyok (A tékozló fiú)*; *Az égő csipkebokor (Az Isten hegye)*. Ezekből rajzolja meg Kodolányi életművének gerincét, ezeket tartja legjobb, művészi szempontból is legigényesebb írásainak.

Az író saját gyermekkorába kalauzoló regényei számára abból a szempontból is jelentősek, hogy az emberi élet kezdetéhez kötődnek. Rajnai felfogásában a kezdet és a vég egy, a végső tudás ott lappang a gyermeki

---

lélekben éppúgy, mint az idős bölcsek tapasztalataiban. Ezért a gyermekkor a művészetnek éppoly örök, kimeríthetetlen ihletforrása, mint a halál. A szerző azt állítja, gyermekszereplői mostoha elbánásban részesültek újabb kritikánkban és irodalomtörténet-írásunkban, pedig a magyar irodalomban senki sem múlja felül ezen a téren.

Az 1930-as években a magyar középkor reneszánszát élte, mind a tudományos érdeklődés, mind az írói fantázia középpontjába az Árpádok kora került. Általánossá lett a felfogás, hogy a középkor volt történelmünk fénykora. Rajnai szuperlatívuszokban beszél Kodolányinak a IV. Béla uralkodását megidéző regényeiről: „egyenrangúak bármely hiteles történeti kútfővel... a magyar történelemnek enciklopédiája és kincsesháza.” Béla király alakja messze kimagaslik, nemcsak jó uralkodó és becsületes ember, hanem igazi tragikus hős is, nem egyszerű áldozat, hanem tudatosan éli sorsát, le akarja győzni a roppant veszedelmet, szembeszáll a végzettel. Az író fejlett érzéke a nagyság és a monumentális ábrázolás iránt ekkor mutatkozik meg először teljes egészében. Törekvését Arany János „epikai hitel”-ével állítja párhuzamba: az epikai anyag minél teljesebb és megbízhatóbb dokumentálására törekednek, megegyezik felfogásuk abban is, hogy a történelmi magyarság arculatát a népi karakter fejezheti ki leghívebben.

A trilógia legjobbjának a *Julianus barátot*, míg kevésbé sikerültnek a *Boldog Margitot* tartja. Bár egységesebb, sűrítettebb alkotás, ám belső igazsága, lélekrajza nem egészen meggyőző. Szerinte személyiségét nem tudta maradéktalanul beleolvasztani szereplői lelkébe, nem részese a szent nő cselekedeteinek, hanem megértő krónikása, szívének és szent Margit élményeinek gyökeréig nem vezet el bennünket. Ezekkel a kritikai megjegyzésekkel vitába szállok, úgy vélem, egy a külvilágtól elzárt közösségben, egy apácazárdában képes megteremteni az egész középkori keresztény világképet, annak képzetait a pokolról és a mennyországról. S bár Julianus fejlődéstörténete, lélekrajza aprólékos és hiteles, nem tudja feledtetni a vissza-visszatérő mellékszereplők önismétlő jellegét, a túl hosszú nyúló rokonságkeresés olykor fáradtnak ható epizódjait, amik sokszor csak egzotikumuk révén tűnnek ki.

A népi és urbánus írócsoportosulás közti vitát érdekes adalékokkal gazdagítja, lényegi észrevétele, hogy az urbánusok nem osztották a népiek felfogását az irodalom és politika szükségszerű kapcsolatáról, a társadalmi kérdésekkel való foglalkozást alacsony rendűnek és művésztetlennek bélyegezték, a tendenciózus irodalmat elutasították. Meggyőződése, hogy az urbánus és népi írókat elsősorban ellentétes alkatuk állította szembe egymással.

Megpróbál közel férkőzni az író pszichéjéhez, megfejteti jellemét és sorsának alakulását. Világlátása tragikus, mert Kodolányi szerint (s ezt a nézetét a monográfia szerzője is osztja) minden emberi élet magában rejti a tragikumot.

Hiszen az ember születik és meghal, nem tudja, miért, mikor és hogyan; itt minden titok, mindent halálosan komolyan kell venni, mert sohasem tudhatjuk, miben jelenik meg az isteni, és miben az ördögi. A világ és az élet dialektikájában esendő porszem az ember, de nem közömbös számára, hova esik végül. Az irodalomtudomány mítoszkritikai irányzatában (pl. orosz Loszev, kanadai Frye) is megjelenik hasonló törekvés, hogy a művekben felfejtsék azoknak az isteni és a démoni szférával összekapcsolódó rétegeit.

Rámutat Várkonyi Nándor *Sziriat oszlopai* című munkájának hatására, az író szellemi fejlődésében játszott szerepére. Ez a könyv egy olyan világot tárt fel előtte, mely a mostaninál hasonlíthatatlanul nagyszerűbb, gazdagabb és műveltebb volt. Azok az emberek sokkal többet tudtak a világegyetem és az élet nagy titkairól; Kodolányi és szellemi rokonai ezeknek a titkoknak feltárására, megértésére és művészi interpretálására vállalkoztak. Egy hitetlenségbe, gyilkos háborúba és zűrzavarba hulló emberiségnek megmutatta az első, az eredeti, egyetlen és örökkévaló igazságot: a nagy visszatérést az élet forrásához, az Ős-kinyilatkoztatáshoz, a Szent Szellem szolgálatához.

Rajnai összekapcsolja a művészetet az eredet és a transzcendencia keresésével, annak a hermetikus tudásnak az áthagyományozásával, ami évezredek át nemzedékről nemzedékre átöröklődött. Teóriája szerint a legrégebb írásbeli emlékektől a keresztény Európa alkonyáig (ami a XX. század elején következett be) szinte törvényszerűen merítettek az írók az elmúlt idők anyagából. Annak az ösztönnek engedelmesskedtek, amely vissza akar térni a kezdethez, a régihez, az eredetihez, vissza a harmóniába, a rendbe, a teljességbe. Vagyis az Aranykort keresik.

Az általa *Örök Testamentum*nak nevezett négy mítoszregényt helyezi az életmű csúcsára. A teljességet kívánják nyújtani, kereteik közt szervesen helyet foglal a vallás, a tudomány, a politika, a történelem és a mítosz is. Valóságos enciklopédia, egy mindent profanizáló korban a magasrendű élet *Bibliája*. Kodolányi, mint minden nagy korforduló reprezentatív alkotója, a transzcendencia és a humánus koordinátáinak metszéspontjában áll. Birtokolja az örök tudás és a korszerű tudás leglényegesebb elemeit. Szimbolikus jelentőségű Mósze exodusa, kivonulása ebből a romlott világból egy távoli, igazi hazába, az Ígéret Földjére. Ezt keresi Gilgames élete végén, ezt az utat téveszti el végzetesen Júdás. Az emberiség valamikor a Paradicsomban élt, és el fog jönni az idő, mikor ismét a Paradicsom lesz a lakása. Minden ember feladata, hogy tudatosítsa magában ezt a rendeltetését, e szerint éljen. A példát adó, elhívott zarándokok: Utnapistim, Gilgames, Mósze. A zarándokút legtöbbször tengeren, tehát vízen visz keresztül. Rajnai kifejti a víz szimbolikáját; a szimbólumok felfejtése a mítoszkritikai elemzések sajátossága. Bár ő nem ismerhette ezt az irányzatot, mégis ennek módszere szerint járt el.

A *Vízözön* központi problémája kozmikus, egyetemes, az egész Földet pusztulással fenyegeti Nannar, a közelítő romboló égitest. Ezzel a problémafelvetéssel arra szeretné ráébreszteni olvasóit, hogy szakítsanak a modern egocentrikus, materialista világnézettel, s megint eleven valóságnak érezzék az emberiség legbecsesebb hagyományait, Ég és Föld újra egy legyen. Az *Új ég, új föld* témáját így foglalja össze: Gilgames király lesz, megteremti a Bika-korszakot, meghódít minden elérhetőt, de végül mindenben csalódnia kell. Nem elégíti ki sem a család, sem a szerelem, sem a szellem, sem a hatalom. A megváltást keresi, amit az utolsó fejezetekben meg is talál rendkívüli élmények kapcsán. A regény legnagyobb hibájául a mértéktelen és megokolatlan terjengősséget rója fel, mintha Gilgames unalma és csömörré rátelepedne a színtelen és pedáns részletekre.

Az *Én vagyok* legnagyobb erényének Jézus ábrázolását tekinti. Sikeresen ötvözötte benne az istent és az embert, a barátot és a mestert, ilyen fenségesen, ilyen közvetlenül és tartózkodóan még nem ábrázolta egyetlen más író sem. A regény befejezésével viszont nem elégedett, szerinte a Golgotán kellene zárulni a történetnek, nem pedig a rögeszméje rabjává vált Júdást követve, aki az árulás után meghasonlott roncsként, félőrülten akasztja fel magát. Júdást a regény főszereplőjévé avatni annyi, mint sötétséggel ábrázolni a világosságot.

Az *égő csipkebokor* szerinte teljesítményeinek csúcsa, benne megvalósította önmagának leghívebb, legteljesebb kifejezését, s olyan eszmét adott a világnak, mely nem múlik el korunkkal. Az interpretátor elvárásai tehát a következők az íróval szemben: az alkotás legyen önkifejezés, és filozófiai eszméket hordozzanak a művek; önmaga lehetőségeit a legnagyobb mértékben teljesítse ki, ami benne rejlik, hozza felszínre. Ez a gondolat Heidegger egzisztencializmusával rokonítja, aki azt várja el a modern kor emberétől, hogy nézzen szembe a halállal, önmaga létének végességével, s ne bújjon szerepeinek álarca mögé, hanem saját belső lehetőségeit valósítsa meg, így szabadulhat a tömegemberek sorsától.

Rajnai László esszéje azzal zárul, hogy az utókorra ruházza a kötelességet, Kodolányit méltó helyéhez juttassa: „Igazi írónak nemcsak rangja van, hanem helye is; méltó helyét előbb-utóbb el kell foglalnia nemzete s »a népek hazája, a nagyvilág«-nak irodalmi tudatában.” Ezt ő meg is teszi: „A magyar regényirodalom nem tekinthet ugyan vissza hosszú múltra, mégis olyan világirodalmi nevekkel dicsekedhetik, mint Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond. Mi ötödiknek bátran leírjuk Kodolányi nevét, *időrendben ötödiknek, értékben azonban legelsőnek*. Kodolányi nemcsak többet fejezett ki a magyarságból, többet és művészebben, mint elődei, hanem a regényirodalomban először hozott létre olyan alkotásokat, melyeknek maradandóságához akkor sem férhetne kétség, ha népünk és nyelvünk már a múlté lenne.”

Természetesen ezt az állítást nehéz teljes egészében elfogadni, viszont az irodalmi kánon újragondolására serkent. Rajnai előzőleg az esszé folyamán szigorú kritikai vizsgálatnak vetette alá Kodolányi valamennyi művét, keményen bírálva a gyengébbnek ítélt darabokat. Kifogásolja például a *Boldog Margit* lélekrajzát, nem tartja elég spontánnak és átéltnak, bírálja az *Emese álma* regényciklus két elkészült kötetének (*Istenek, Holdvilág völgye*) szerkezeti hibáit, a felhalmozott anyag túlduzzasztását: mintha nem tudta volna szerves egységgé forrasztani történetszálait. Megállapításához vegyük figyelembe interpretációjának elméleti előfeltevéseit, elvárásait az alkotóval szemben, melyekről ő maga tájékoztat: „a test és a lélek, isten és az ember, az örök törvények, és az alkotó szellem csodájának egységét valljuk és keressük az íróban, művében”.

Palóc földkönyvek

EDDIG MEGJELENT:

- Ébresztő idő (antológia,) Szerk. Kassai-Végh Miklós, Salgótarján, 1980.
Kelemen Gábor: Bakszekér (riportok), Salgótarján, 1981.
Laczkó Pál: Szalmakomisszár (elbeszélések), Salgótarján, 1981.
M. Szabó Gyula: Bordásfalak (riportok), Salgótarján, 1983.
Szepesi József: Elszórtan, mint a gyom (versek), Salgótarján, 1983.
Bódi Tóth Elemér: A mesék kapujában (versek), Salgótarján, 1983.
Praznovszky Mihály: Madách és Nógrád a reformkorban (tanulmányok), Salgótarján, 1984.
Banos János: Széthasadt szájjal (versek), Salgótarján, 1986.
Lancelot nélkül. Emlékkönyv Gerelyes Endréről, (Szerk. Baranyi Ferenc, Kojnok Nándor, Laczkó Pál), Salgótarján, 1986.
Tamás István: Istenvert (versek), Salgótarján, 1986.
Konczek József: Egy szó (versek), Salgótarján, 1987.
Nagy Zoltán: Póruházi szerelmesek. Tréfás palóc mesék, Salgótarján, 1987.
Horváth István: Mezőgyén állva (tanulmányok), Salgótarján, 1988.
Ádám Tamás: Gyökerek lélegzése (versek), Salgótarján, 1988.
Erdős István: Párkányjárás (novellák), Salgótarján, 1989.
Németh János István: A demokrácia tragédiája (esszék), Rétság, 1990.
Szokács László: Hűségben a szűkebb hazához (interjúk), Salgótarján, 1997.
Dukay Nagy Ádám: Szobrok az esőnek (versek), Salgótarján, 1998.

ÚJ FOLYAM:

- Az ember tragédiája és az európai emberiség költemény, (tanulmányok), Salgótarján, 2002.
Praznovszky Mihály: Időről időre (esszék), Salgótarján-Veszprém, 2002.
A jelzők között élő város (szociográfiák), Salgótarján, 2002.
Nyéki Lajos: Párizsi vallomások (emlékezés), Salgótarján, 2002.
Balázs János: Versek, vallomások, Salgótarján, 2002.
Kozma Dezső: Madách (tanulmányok, esszék), Salgótarján, 2003.
Marschalkó Zsolt: Holdkirály (drámák), Salgótarján, 2003.
Solymár József: Palóc lakoma, Salgótarján, 2003.
Akit ismertek a fák. Id. Szabó István emlékére, Salgótarján, 2003.
Csongrády Béla: Vigaszágon (interjúk), Salgótarján, 2004.
Solymár József: A szalmaszállal megkötött szekér, Salgótarján, 2004.